

Номінація «Розробка уроку з української літератури для 5-9 класів НУШ»

Ольга Густенко,

учитель української мови та літератури,
Одеський ліцей № 69 Одеської міської ради

«Гей, поїхав Хмельницький к Золотому Броду...» Урок за історичною піснею «Чи не той то хміль» (5 клас)

УДК 373.5.016:821.09(477):784.4

<https://doi.org/10.33989/3083-6387.2026.2.362592>

Мета уроку

Навчальна: розкрити ідейно-художній зміст історичної пісні «Чи не той то хміль», з'ясувати її зв'язок з подіями Національно-визвольної війни під проводом Богдана Хмельницького; дослідити художні засоби твору та їхню роль у створенні образу гетьмана.

Розвивальна: розвивати вміння аналізувати історичну пісню як літературний твір, визначати символи, образи, емоційне забарвлення; формувати навички виразного читання та усного мовлення.

Виховна: виховувати почуття патріотизму, повагу до історичного минулого України, усвідомлення значення боротьби за волю та національну гідність.

Протягом цього уроку ви... ознайомитесь зі змістом історичної пісні «Чи не той то хміль»; зможете проаналізувати образи й тематику історичної пісні; розглянете характерні художні засоби

Перебіг уроку

Літературна гра «Шифрувальник».

Розгадайте ребус.

© Ольга Густенко, 2026

I. Мотивація пізнавальної діяльності.

Налаштування на роботу:

- Яка ти сьогодні історична постать? Відповідь обґрунтуй.
- Назви імена персонажів, зображених у криголамі. Розкажи, що тобі про них відомо.

II. Актуалізація опорних знань учнів.

- Пригадайте, на якій купюрі зображено гетьмана Богдана Хмельницького.
- Як думаєте, чому саме на купюрі такого номіналу розміщено портрет гетьмана?

Завдання

— Прочитайте подану нижче інформацію і дайте відповіді на запитання.

В історію ввійшли блискучі перемоги Війська Запорозького під проводом Б. Хмельницького над польською шляхтою під Жовтими Водами, Корсунем, Пилявцями та ін. У ході Визвольної війни славний гетьман уперше в історії політичної думки України сформулював ідею створення власної незалежної держави. Захоплення мудрістю та сміливістю славного гетьмана український народ висловив у пісні

Конкурс для вчителів «Література: урок і поза уроком»

«Чи не той то хміль». Початок твору побудований на художньому паралелізмі, коли явища природи (хміль в'ється) зображено паралельно з явищами життя людей (Хмельницький з ляхами б'ється). Хоча картина поразки ляхів (поляків) і жорстока, проте, за народними уявленнями, це справедлива кара, адже вороги прийшли на українську землю з мечем. Прийом гіперболи типовий для фольклорних творів: у пісні йдеться про сорок тисяч ляхів «хорошої вроди», хоча відомо, що в битві під Жовтими Водами десятитисячне військо Б. Хмельницького розбило дванадцятитисячну армію поляків. У багатьох піснях Жовті Води (інші назви — Золотий Брід, Золота Вода) символізують силу, могутність і непереможність військ Б. Хмельницького.

Тест

- Про які історичні події йдеться в тексті?
 - Походи князів Київської Русі
 - Визвольна війна українського народу під проводом Б. Хмельницького
 - Коліїщина
 - Козацькі походи на Крим
 - Яку ідею вперше сформулював Богдан Хмельницький у ході Визвольної війни?
 - Об'єднання з Польщею
 - Створення козацького війська
 - Створення незалежної української держави
 - Запровадження християнства
 - Що в пісні символізує образ хмелю?
 - Природне явище
 - Український народ
 - Богдана Хмельницького
 - Козацьку зброю
 - Чому, за народними уявленнями, поразка ляхів у пісні є справедливою?
 - Вони були слабшими
 - Вони зрадили союзників
 - Вони прийшли на українську землю з мечем
 - Так вирішив гетьман
 - Що символізують Жовті Води в народних піснях?
 - Трагедію війни
 - Поразку козацтва
 - Силу й непереможність війська Хмельницького
 - Початок зради
- Перевірте себе: 1-Б, 2-В, 3-Б, 4-В, 5-В

III. Робота над темою уроку.

— Прослухайте пісню «Чи не той то хміль» за посиланням: https://youtu.be/smvHuZJyFRo?si=M4RqYAU-SuVo6_h70

— Створіть в робочому зошиті історичний портрет Богдана Хмельницького, прочитавши інформацію, подану нижче.

- Богдан Хмельницький народився 6 січня 1596 року в Суботові (за однією з версій) у родині козацького сотника Михайла Хмельницького; мати Богдана теж походила з козацького роду. Мав власний герб Абданк.

- Народжений як Зіновій, він отримав ім'я Богдан уже в зрілому віці, коли його слава як лідера почала зростати. Це був своєрідний символ його нового статусу.
- Батько, сотник Михайло Хмельницький, привчав сина до дисципліни через змагання на шаблях, що сформувало у Богдана не лише фізичну витривалість, а й твердий характер.
- У 25 років Хмельницький втратив батька в битві під Цецорою (1620), що стало поворотним моментом, змусивши його рано взяти на себе відповідальність.
- Повстання 1648 року під проводом Богдана Хмельницького завершилося перемогою, що дала початок незалежній козацькій державі, вільній від влади Речі Посполитої.
- Богдан Хмельницький — прославлений керівник Національно-визвольної війни українського народу, гетьман України 1648—1657 рр., організатор українського війська. Його вважають найавторитетнішим гетьманом за всю історію України, а період правління називають Хмельниччиною.

Українська мисткиня Наталя Павлусенко створила серію картин, на яких зобразила українських гетьманів, отаманів, полководців. За посиланням можна переглянути її твори та надихнутися періодом Козаччини.

Наталя Павлусенко. Богдан Хмельницький. 2014 р.

Конкурс для вчителів «Література: урок і поза уроком»

- Прочитайте рядки історичної пісні.
- Прокоментуйте, як розкривається прийом художнього паралелізму у цих рядках.

Чи не той то хміль,
Що коло тичин в'ється?
Ой, той то Хмельницький,
Що з ляхами б'ється.
Чи не той то хміль,
Що по пиві грає?..
Ой, той то Хмельницький,
Що ляхів рубає.
Чи не той то хміль,
Що у пиві кисне?

Теорія літератури

Художній паралелізм — це такий прийом, коли два явища чи події порівнюють або зіставляють між собою, щоб підкреслити їхню схожість чи протилежність. Зазвичай це робиться через образи природи чи повсякденні ситуації.

- Розгляньте фото лікарської рослини хміль. Пригадайте легенду, згідно з якою Богдана Хмельницького батьки знайшли у хмелю. Тому таке прізвище отримав хлопець.

Легенда «Звідки пішло прізвище та ім'я Богдана Хмельницького»

На Черкащині, в Суботові, люди оповідають: жили собі самотні баба з дідом, і не було в них дітей. Аж ось почули вони дитячий плач на подвір'ї. Виявилося, що їм на ганок, заплетений хмелем, підкинули немовля. Вирішили баба з дідом, що це дар Божий, і залишили собі хлопчика, назвавши його Богданом. А оскільки знайшли маля під хмелем, то й прозвали його Хмелем, або Хмельниченком. Виріс Богдан мужній і мудрий, став гетьманом, а вірні козаки називали його батьком. За це, а також за те, що вів визвольну боротьбу за Україну, вороги його ненавиділи. Після смерті гетьмана польська шляхта тішилася й хотіла викрасти тіло, спалити, а прах пустити за вітром. Проте віддані козаки почули про це і таємно перепоховали тіло, разом із незліченними скарбами.

- Робота зі змістом пісні.
 - Яке враження справила на вас пісня «Чи не той то Хміль»?
 - Про які історичні події в ній ідеться?
 - Визначте тему та основну думку твору.
- Словникова робота.
 - Поясніть значення слів: хміль, ляхи, Золота вода, глиця, виширивши зуби, дубові хати.
 - Перевірте себе. (*Хміль* — рослина з в'юнким стеблом; у переносному значенні — символ молодечої сили, завзяття, бунтівного духу.
 - Ляхи* — історична назва поляків у давніх українських текстах і піснях.
 - Золота вода* — образна назва річки Жовті Води або метафоричний вислів, пов'язаний із багатством, славою, важливою історичною подією.
 - Глиця* — хвойна гілка або голка (хвоя); також може означати лісову рослинність.
 - Виширивши зуби* — з оголеними зубами; злий, насмішкуватий або загрозливий вираз обличчя.
 - Дубові хати* — в даному контексті маються на увазі труни для померлих; хати, збудовані з дуба; символ міцності, надійності, достатку).

Конкурс для вчителів «Література: урок і поза уроком»

- Творча робота.

Мистецька галерея

Розгляньте картину Миколи Івасюка «В'їзд Богдана Хмельницького в Київ». Поділіться враженнями.

Поміркуйте, які художні деталі привертають увагу, у чому їх символічність. Яким постає Богдан Хмельницький?

Микола Івасюк. В'їзд Богдана Хмельницького в Київ

Розгляньте картину Юліуша Коссака «Військо Потоцького у битві під Жовтими Водами». Поділіться враженнями.

Юліуш Коссак. «Військо Потоцького у битві під Жовтими Водами».

Завдання

1. Прочитайте цитати відомих українців про Богдана Хмельницького.

«Богдану Хмельницькому вдалося стати найвідомішим українцем у Європі XVI ст. Керована ним Запорозька Січ зробила можливим становлення Гетьманщини — держави зі своєю територією, владою, власною армією». (Вероніка Візьнюк, українська історикня)

«Слава навіки буде з тобою, Вольності, отче, Богдане-герою!» (Григорій Сковорода, український філософ, байкар)

«Хмельницький у всякім разі зістається одним із здібніших, найталановитіших людей нашого народу» (Михайло Грушевський)

2. Напишіть твір-роздум (обсяг 1,5 стор) «Вплив правління Богдана Хмельницького на формування образу запорозького козака».

IV. Підсумок уроку.

Пісня «Чи не той то хміль» є яскравим прикладом того, як через художні засоби можна передати не лише історичні події, а й глибокі емоції та цінності українського народу. Вона підкреслює важливість Богдана Хмельницького як символу боротьби за незалежність та національну ідентичність.

Рефлексія

Список використаних джерел

1. Українська творчість: Історичні пісні. народна — К.: Наукова думка, 1961.
2. Авраменко О., Блажко М. Українська література. 8 клас: підручник для закладів загальної середньої освіти. — К.: Грамота.
3. Жила С. Теорія літератури в таблицях і схемах. — К.: Освіта.
4. Українська усна народна творчість: хрестоматія — К.: Освіта.
5. Історія України: довідник для школярів (розділ про Національно-визвольну війну під проводом Б. Хмельницького).

Учителька Ольга Густенко з учнями Одеського ліцею № 69